

KNSTKRCHT

KUNSTKRACHT \ \

Stem, beeld en verhaal van vrouwen

VOORWOORD

Door Tom de Rooij

Zingen in een koor, actief zijn in een handwerkatelier, theatervoorstellingen creëren, verhalen schrijven en vertellen. Kunstbeoefening zorgt voor persoonlijke en sociale ontwikkeling. Deze publicatie Stem, beeld en verhaal van vrouwen laat daarnaast zien dat het van belang kan zijn voor de empowerment van vrouwen op maatschappelijk en economisch vlak.

In de publicatie **Stem, beeld en verhaal van vrouwen** presenteert Kunstfactor een impressie van de empowerende werking van kunstbeoefening. Doel van deze publicatie is het inventariseren en onderzoeken wat de waarde van kunst voor empowerment van vrouwen in sociaaleconomisch kwetsbare posities is. In deze bundel zijn verhalen en 'good practices' van professionele en ervaren makers verzameld. Deelnemende vrouwen vertellen wat de projecten voor hen hebben betekend. In een korte literatuurverkenning wordt de betekenis van empowerment en de relatie met kunst belicht. De publicatie wordt afgesloten met een antwoord op de vraag op welke manieren kunst een emancipatorische waarde heeft, juist voor deze groep vrouwen.

Met **Stem, beeld en verhaal van vrouwen** biedt Kunstfactor een inspiratiebron voor verdieping en nadere uitwerking van de waarde en effecten van kunst in het kader van empowerment. Kunstfactor hoopt dat deze publicatie bijdraagt aan de overdracht van kennis van dit onderwerp.

De publicatie is bedoeld voor professionals en beleidsmakers uit de welzijn-, cultuur- en emancipatiesector die beleid en praktijk (willen) ontwikkelen voor het versterken van meiden en vrouwen in sociaaleconomisch kwetsbare posities. We hopen op samenwerking en kruisbestuiving tussen deze verschillende sectoren, zodat nog meer vrouwen dankzij kunst zichzelf verder ontwikkelen.

Tot slot een woord van dank aan Mirjam Andries, projectmedewerker bij MOVISIE Kennis en Advies voor Maatschappelijke Ontwikkeling, voor haar inhoudelijke reflectie en bijdragen.

Tom de Rooij
directeur Kunstfactor

INHOUD

p.6

PRESENTATIE PROJECTEN

p.20

DUIDING EMPOWERMENT
IN DE KUNST:
PROCES EN EINDPRODUCT

p.21

LITERATUURVERKENNING

p.30

EN VERDER....

Wereldwijven	6
De Verhalensalon	8
Zina	10
Wereldvrouwen zingen samen	12
Stut	14
Zeeuwse Wereldvrouwen	16
VVLEX	18

Empowerment in de kunst	30
Bronnen ter inspiratie	32
Colofon	32

Jolanda Branderhorst

Saida Azaoum Foto: Edith Alers

VROEGER WIST IK NIET WAAR
IK MOEST BEGINNEN

WERELDWIJVEN

Inspirerende voorbeelden

Wie ben je?

Ik ben Saida Azaoum. Mijn achternaam betekent 'de moedige' maar zo zie ik mezelf niet. Ik kom uit Marokko en kwam in 1993, op mijn negentiende naar Nederland.

Wat doe je?

Ik ben thuis, en doe sinds december 2010 mee aan het Wereldwijven atelier.

Welk project heb je gedaan?

Ik werk aan kussens, aan een opdracht van Fleur Goedendorp, een opdracht van een schoenenontwerpster en nu aan opdracht voor Ellen Willink, een eco-designer.

Wat heeft dat met je gedaan?

Het is heel leuk, het is het beste wat me in Nederland is overkomen of wat ik in Nederland heb gedaan. Hiervoor kon ik niets doen, of alleen heel kort voor Het Rode Kruis breien.

Ben je er sterker door geworden?

Ja, je merkt wat je kunt en je krijgt daardoor meer zelfvertrouwen. Soms doe ik dingen die ik nooit heb gedaan en zie dat ik het dan toch kan. Ik kon al een beetje breien, maar was eigenlijk vergeten dat ik dat kon.

Heeft het iets veranderd?

Ik ken nu meer vrouwen. Ik kwam van Harderwijk naar Dordrecht. Na een jaar kwam ik bij Wereldwijven en leerde meteen veel vrouwen kennen. Ik maak nu makkelijker contact met anderen, vroeger wist ik niet waar ik moest beginnen.

Wat betekent het om op deze manier met de kunst om te gaan?

Eigenlijk maakt het niet uit, ik vind het leuk om verschillend werk te doen en het belangrijkste is dat het uiteindelijk ook lukt!

www.wereldwijven.info

Niemand gelooft dat Jolanda Branderhorst (1958) ooit een verlegen meisje was dat een beetje apathisch door de wereld liep. Ze is afkomstig uit een arbeidersgezin en was zoekende. Totdat de Willem de Kooning Academie zich aandiende. 'De kunstacademie bracht me in mijn kracht. Alles wat daarvoor gebeurde ben ik vergeten. Pas toen begon ik te leven.' Na de academie ontpopte Branderhorst zich tot creatief ondernemer. Via Intermezzo, Ruimte voor Vormgeving in Dordrecht, bood ze jonge ontwerpers een plek. Nu heeft ze met haar Wereldwijven de combinatie gemaakt tussen haar ondernemerschap en empowerment van vrouwen.

GOUD

Wereldwijven begon vier jaar geleden met een vraag van de Dordtse cultuurmakelaar die zich herinnerde dat Turkse vrouwen in de jaren tachtig met schapenwol voor de deur zaten te spinnen. Kon Branderhorst daar iets mee? In rap tempo organiseerde ze een succesvol project waarbij ze het design van jonge ontwerpers combineerde met het borduurwerk van vooral Turkse en Marokkaanse vrouwen. 'Ik heb goud in mijn handen', besefte ze na dit project. Wat volgde was, na veel praten en vallen en opstaan, een collectie geborduurde, gebreide en gehaakte designkussens en enkele producten van gastontwerpers. Bij de presentatie op de beurs Meesterlijk tijdens de Design Week in Eindhoven, bleken deze kussens een schot in de roos. De collectie werd in één keer verkocht. Wereldwijven was een feit. Inmiddels besteedt Branderhorst een groot deel van haar tijd aan het WereldwijvenHandwerkLAB in Dordrecht. In dat atelier komen multiculturele en Nederlandse vrouwen vier dagen per week handwerken. Stoere designkussens en binnenkort lampenkappen zijn het resultaat.

RE-INTEGRATIEBUREAU

In januari 2010 werd de officiële opening van het handwerklab gevierd. Er was een groeimodel bedacht waarbij de vrouwen in de laatste fase als zzp-er betaald zouden worden. Maar voordat het zover was, haakten de handwerksters af. Ze waren bang dat hun inkomsten effect zouden hebben op hun uitkering of die van hun man. Inmiddels is hiervoor een oplossing gevonden, doordat vrouwen bij Branderhorst aan de slag kunnen via een re-integratiebureau. Echter, niet iedereen die vanuit een re-integratietraject of een taalstage in het handwerklab komt, kan handwerken. Maar talenten worden wel ontdekt. 'In het lab werkt nu een Chinese vrouw die altijd in een restaurant werkte. Maar zij is nu arbeidsongeschikt en moest omscholen. Zij had nog nooit gehandwerkt maar maakt nu de mooiste en fijnste dingen. Je hoopt dat de vrouwen hun talenten ontdekken en er plezier in hebben.'

DESIGNKUSSENS

Wereldwijven verbindt de kansarme vrouwen aan de designwereld en zorgt voor (her)waardering van zowel de traditionele handwerktechnieken als de vrouwen zelf. Veel ontwerpers besteden het ambachtelijke werk uit aan vrouwen in landen als Turkije, Marokko, Nepal en India. Nu kunnen ze ook in Nederland terecht. Met de technische kennis van de handwerksters worden oplossingen en creativiteit in de ontwerpen gebracht. Branderhorst: 'Ik geef de handwerksters de opdracht om niet al te letterlijk te luisteren naar de ontwerpers, want die hebben vaak geen traditie in handwerk.' Bezoekers van het lab zien de handwerken ter plekke ontstaan. 'Zij geven complimenten aan de vrouwen, die dit van huis uit niet gewend zijn. Iedereen wordt er blij van als hun handwerk in een kussen wordt opgenomen.'

UITWISSELING

'Het handwerken is geen hobby of therapie, maar kunst', benadrukt Branderhorst. De vrouwen maken halfproducten voor het eindproduct dat zij ontwerpt. Het in elkaar naaien van de kussens doet haar moeder (75). 'Zie ik haar ook weer eens.' Hoewel het project niet in de eerste plaats bedoeld is om de vrouwen te empoweren, is dat wel het resultaat. Vrouwen leren in het lab de Nederlandse taal en vaardigheden. 'Ik probeer kennis bij elkaar te brengen. Zo leert een Nepalese haken aan een Nederlandse, die weer de Nederlandse taal leert aan de Nepalese. Zo begrijpen ze elkaar beter.' Maar empowerment gaat verder dan de taal alleen, ook de eigenwaarde wordt vergroot. Branderhorst. 'Ze zijn bijna allemaal gesluierd en komen hier de eerste keer binnen met de blik naar beneden. Na verloop van tijd kijken ze je aan en hebben ze geleerd hoe ze klanten moeten ontvangen. Ik ben heel streng; houd niet van gepamper en weiger gebrekkig Nederlands te spreken. Je hoort dat de taal door de samenwerking een stuk beter gaat. Ze pikken nieuwe woorden op en discussiëren met andere vrouwen over hun achtergrond en politiek.'

Maar ook voor de initiatiefneemster zelf betekent het handwerklab veel. Haar kracht bestaat uit het verbinden van mensen en talenten op het gebied van mode, interieur, maar ook concepten en openbare plekken. Met uiteenlopende vragen kloppen ze bij haar aan. Weet ze handwerkers die binnen zeven weken de kragen van de kostuums voor een musical van Joop van den Ende kunnen borduren? Of kan ze een ontwerper koppelen aan gemeenteambtenaren voor de aanpak van een bepaalde wijk? Wereldwijven geeft Branderhorst energie. Het zorgt ervoor dat ze weer kan ontwerpen in plaats van het alleen faciliteren van andere ontwerpers.

Yvette Kopijn

DE VERHALENSALON

Door verhalen te delen kwetsbaar durven zijn

Yalda Beiramvand werd in Iran geboren in 1961 en groeide op in Teheran in de roerige jaren zeventig. Net als veel van haar leeftijdsgenoten was ze een uitgesproken tegenstander van de sjah, die met steun van het Westen een dictatoriaal regime voerde. Als scholier werd ze politiek actief. Ze deed mee aan de studentenopstanden en aan de revolutie die in het najaar van 1978 begon. 'In die maanden ging ik vaak naar de universiteit van Teheran om te demonstreren, samen met mijn twee neven die later zijn geëxecuteerd. Het was een spannende tijd voor ons, we waren puber en voelden geen angst, ook al ondervonden we veel geweld van de politie. We waren tegen het regime van de sjah, maar realiseerden ons toen nog niet dat we er een grotere dictator voor terug zouden krijgen.'

Khomeini

In februari 1979 vertrok de sjah naar het buitenland en direct daarop keerde Khomeini terug uit Frankrijk, waar hij in ballingschap had gezeten. In de maanden na de terugkomst van Khomeini sloot Yalda Beiramvand zich aan bij een linkse organisatie, die zich tegen de sjah, maar ook tegen de islamitische regering van Khomeini keerde. De organisatie protesteerde ook tegen de oorlog tussen Iran en Irak en zette zich in voor gelijke rechten tussen mannen en vrouwen. Yalda hielp mee

pamfletten uitdelen tegen de oorlog en tegen het regime. De organisatie kreeg in korte tijd veel aanhangers. Tussen 1979 en 1989 zijn heel veel leden zonder opgave van reden gearresteerd, gemarteld en vermoord.

Gevangenis

Yalda dook onder, maar werd in 1982 gearresteerd. Ze werd gevangen gezet in de politieke afdeling van de beruchtste gevangenis van Iran, de Evin. Daar zat ze acht jaar vast. In de gevangenis leerde ze de kracht van verhalen kennen, doordat gestudeerde vrouwen hun kennis met elkaar deelden. Yalda had door de revolutie en het regime van Khomeini niet de kans gekregen te studeren, maar in de gevangenis leerde ze heel veel bij. Yalda overleefde het zware gevangenisregime en de martelingen en kwam in 1990 vrij. Eind 1994 kwam ze naar Nederland en vroeg ze asiel aan. Inmiddels woont ze bijna 17 jaar in Nederland. In Nederland deed Yalda een sociaaljuridische opleiding. Momenteel werkt ze voor een humanitaire organisatie en woont met haar zoon die rechten wil gaan studeren.

Inspiratie

Yalda vond het heel inspirerend om aan de verhalen salon mee te doen. Het maakte veel indruk op haar om te luisteren naar verhalen van vrouwen die zulke verschillende

achtergronden hadden. Ze vond het bijzonder te zien hoe vrouwen hele verschillende karakters hadden, maar dat ze met uiteenlopende karakters allemaal hun eigen manier hadden gevonden om voor hun rechten op te komen en die ook te bereiken. Voor Yalda was het belangrijk om haar verhaal te vertellen aan een groep vrouwen, die ze eigenlijk niet kende. 'Ik kan zo aan volgende generaties doorgeven wat er in Iran is gebeurd met betrekking tot de beperking van de rechten van de mens en van de vrouw, en hoe het verleden nog steeds van invloed is op hoe de wereld er vandaag uit ziet.' Met haar verhaal kan ze ook duidelijk maken dat mensen niet voor niets naar Nederland vluchten, maar dat daar een geschiedenis aan vooraf gaat.

Gebrandmerkt

Yalda: 'Mensen hebben vooroordelen naar elkaar, maar door naar elkaar te luisteren, kunnen we hun zwakheden en hun kracht ook begrijpen.' Toch zou ze haar verhaal niet haar persoonlijke verhaal willen noemen: 'Als ik mijn verhaal vertel, vertel ik het verhaal van wat ze in Iran de 'gebrandmerkte generatie' noemden. Ik vertel het verhaal van duizenden vrouwen van mijn generatie die zich hebben verzet tegen een dictatoriaal regime en vochten voor mensenrechten en vrouwenrechten.'

Dagelijks ondervindt Yvette Kopijn (1966) zowel in haar persoonlijk leven als in haar werkende bestaan wat diversiteit betekent: hoe ga je om met verschillen en wat vraagt het van de betrokkenen. Haar familie is niet alleen cultureel, maar ook seksueel en religieus divers. Haar roots liggen in Indonesië, de Nederlandse Antillen en Nederland. Haar vader werd geboren in Indonesië. In de jaren vijftig vertrok hij als dertienjarige jongen naar Haarlem, waar hij Kopijns Nederlandse moeder ontmoette. Ook al ontdekte hij in die tijd zijn homoseksuele geaardheid, het werd in die tijd vanzelfsprekend gevonden, verstandig zelfs, om gewoon te trouwen. Dus werd er getrouwd en daarna vertrokken ze naar Aruba waar Kopijn werd geboren. Vier jaar later settelde het gezin zich weer in Nederland.

ACHTERGROND

Dankzij Kopijns eigen huwelijk met een Marokkaans-Zuid-Afrikaanse man voegde ze twee nieuwe etniciteiten aan de familie toe. Haar echtgenoot is moslim, terwijl zij zich al jong afkeerde van het geloof. Nu leert ze via haar man opnieuw de betekenis van religie en spiritualiteit kennen.

Haar rijke achtergrond inspireerde Kopijn tot een studie Beleid en Seksgevraagdstukken aan de Vrije Universiteit, waar ze zich specialiseerde in diversiteit onder migrantenvrouwen. Al bijna vijftien jaar is ze oral historian, zowel binnen als buiten de universiteit. Dit vakgebied, dat in de jaren zestig in Groot-Brittannië ontstond, laat mensen aan het woord die nooit een stem hadden.

STICHTING ZIERAAD

Dat geldt bijvoorbeeld voor de groep vergeten koloniale migranten die ze voor het boek Stille Passanten interviewde. Javaans-Surinaamse migranten vertellen daarin hun levensverhaal en hun zoektocht naar een beter bestaan. In haarproefschrift belicht ze de betekenis van 'ras', klasse, gender en seksualiteit in de levensverhalen van drie generaties Javaans-surinaamse vrouwen. Kopijn is medeoprichter van Stichting Zieraad, die zich inzet voor het versterken van de positie van mensen en groepen die in de marge van de samenleving zijn beland. Oral history is daarbij de belangrijkste werkvorm. Als onderdeel van Zieraad organiseert ze

sinds tweeënhalft jaar Verhalensalons, waarin veelal vrouwen, doorgaans migrantenvrouwen, hun levensverhaal met elkaar delen.

HERINNERINGEN

Mensen die gestigmatiseerd en gemarginaliseerd zijn, komen niet zo snel naar buiten met hun verhaal, maar vooral vrouwen voelen zich er wel bij, vertelt Kopijn. 'Vrouwen, zeker migrantenvrouwen, zijn geboren verhalenvertellers. Het maakt deel uit van hun culturele bagage. Vrouwen herinneren zich persoonlijke gebeurtenissen en het mooie daarvan is dat ze door hun levensverhaal te vertellen herkenning bij elkaar vinden; hierdoor beseffen ze pas goed hoe sterk ze eigenlijk zijn.' De Verhalensalons hebben steeds een ander thema, afgestemd op de deelnemers. 'Zo verzorgde ik Verhalensalons voor Marokkaanse moeders en dochters, en over migratie, of over dromen en ambities. Als gespreksleider probeer ik verhalen en herinneringen bij de deelnemers los te maken en ze zo door hun levensverhaal te loodsen. Ook de groepsdynamiek is daarbij belangrijk. De herinnering van de een, maakt weer nieuwe herinneringen bij de ander los.'

EMPOWERMENT

Empowerment is dan ook het doel van de Verhalensalons. Het delen van verhalen zet vrouwen in hun kracht, verduidelijkt Kopijn. 'De kracht van mensen zit in de durf kwetsbaar te zijn. Ik creëer in mijn verhalensalons een setting waar je die kwetsbaarheid kunt laten zien. Het uitwisselen van verhalen brengt vrouwen dus ook bij elkaar.' Ze merkt dat de uitwisseling van persoonlijke verhalen voor beweging zorgt. Een deelnemster die als vluchteling in Nederland werd opgevangen, worstelde met depressies. Doordat zij haar verleden met zich meedroeg, functioneerde ze zowel fysiek als mentaal niet naar behoren. Nu put ze kracht uit haar rol als moeder en doet ze er alles aan om te zorgen dat haar dochter haar dromen en ambities wel waar kan maken. Dat ze tijdens de verhalensalon erkenning en waardering vond voor haar rol als moeder, heeft haar vertrouwen gesterkt dat het leven wel degelijk zin heeft en dat zij verschil kan maken. Ze putte kracht en eigenwaarde uit het moederschap, zo was ze zich tijdens de verhalensalon gaan realiseren.

Vrouwen bereiken die nooit de deur uitkwamen

ZINA

Elly Ludenhoff

Malika Mehdaoui

Foto's: Cathelijne Berghouwer

WE WORDEN HERINNERD
OMDAT WE KUNST MAKEN

Wie ben je?

Ik ben Malika Mehdaoui, getrouwd met een lieve man, moeder van drie kinderen die allemaal in Nederland geboren zijn: een zoon van 26 die getrouwd is, een zoon van 22 en een dochter van zestien.

Waar kom je vandaan?

Ik kom uit de buurt van de stad Almeria in Noord Marokko.

Hoe lang ben je al in Nederland?

Ik ben in 1982 naar Nederland gekomen, ik was toen achttien jaar. Op mijn zeventiende ben ik getrouwd in Marokko. Mijn man Yahya was in 1974 met zijn ouders naar Nederland gekomen. Wij kenden elkaar al door onze families.

Wat doe je?

Ik doe vrijwilligerswerk bij Zina. Ik ben met de vrouwen van Zina in 2006 in contact gekomen. Toen werkte ik bij het Moeder Kind Centrum in Bos en Lommer. Zina deed projecten die de vrouwen die bij ons centrum kwamen, sterker maakten. Ik heb zelf meegedaan aan de Zina-Beauty Verhalen Salon en heb een Zinatale gemaakt, een filmpje over mijn eigen leven en dat van mijn kinderen.

Aan welk project doe je mee?

Nu doe ik van allerlei werkzaamheden bij Zina op onze plek in Broedplaats De Vlucht in Slotermeer. Ik begeleid vrouwen uit de buurt die naar onze wekelijkse inloopochtend komen, ik ben hun gastvrouw, praat met de buurtbewoners over hun leven en houd de administratie bij van hun namen en adressen. We hebben ook kookactiviteiten. Dat noemen we De Tafel van Zina. Dat gaat niet alleen over eten, maar ook over kunst want we kleden ons en serveren de maaltijden altijd op de Zinamanier en in de Zinakleuren. Ik merk dat ik andere vrouwen kan helpen om hun werk handig en snel te doen. Ik heb altijd goed overzicht.

Wat heeft het met je gedaan?

Het contact met Zina heeft me geluk, vriendschap en gezondheid gebracht. Het

brengt me allerlei mooie dingen. Toen ik niet meer kon blijven werken bij het Moeder Kind centrum raakte ik helemaal in de put. Mijn gezin en de vrouwen van Zina hebben me daar overheen geholpen.

Ben je er sterker door geworden?

De zware periode heeft wel 5 jaar geduurd, maar mijn zelfvertrouwen is groter geworden. Ik ben nu weer toe aan een nieuwe baan en die is er bij Zina vanaf september. We gaan van De Tafel van Zina een bijzonder cateringbedrijfje maken. Daarom heb ik weer zin om dingen te leren. Ik durfde bijvoorbeeld niet meer achter de computer. Daar ga ik nu weer mee aan de slag. Kan ik de administratie van de vrouwen uit de wijk die naar De Vlucht komen voor allerlei activiteiten, zelf goed bijhouden. Daar heb ik nu veel zin in.

Heeft het iets veranderd?

Ik wil werken met mensen die mij vertrouwen geven, elkaar met respect behandelen, vriendschappelijk met elkaar omgaan, en die ook de dingen die moeilijk zijn willen bespreken en die in het werk plezier kunnen maken. Dat vind ik bij Zina.

Wat betekent het om op deze manier met kunst om te gaan?

De kunst van Zina hoort ook bij mij. We maken mooie dingen en laatst kon ik een keer invallen in een gesprek dat we hadden op de volkstuin Ons Buiten in Amsterdam Noord bij de voorstelling #MOES. Dan trek in mijn roze Zinajurk aan en voel ik me trots en vrolijk. Mensen stellen mij vragen over Zina en die kan ik beantwoorden. Omdat we kunst maken, worden we herkend, blijven mensen zich ons herinneren en komen ze zeker terug.

'Er zijn zoveel vrouwen en moeders die een heleboel kunnen, maar toch de hele dag thuis zitten. De eerste stap naar buiten weten ze niet te maken', constateerden de oprichtsters van ZinaPlatform. Het viertal bedacht daarom om via de kunst voor ontmoetingen te zorgen. Aanvankelijk werkte het kunstenaarscollectief vanuit politiek-cultureel centrum De Balie in Amsterdam, maar al snel dompelden ze zich onder in verschillende wijken en zwierven ze door heel Nederland.

ADELHEID

Na een opleiding tot medisch analiste werkte Elly Ludenhoff, een van de oprichtsters van ZinaPlatform, een groot deel van haar leven samen met haar man in de makelaardij. Tot de kunstwereld lonkte en zij het makelaarskantoor van de hand deden. Ludenhoff kon na een opleiding in 1992 als stagiair aan de slag bij De Balie. Dankzij haar capaciteiten als organisator rolde ze daar vervolgens in een baan als theaterproducente. Het was tijdens dat werk dat ze in contact kwam met Adelheid Roosen. De theatermaakster was bezig met de voorbereidingen van De Gesluierde Monologen, een voorstelling over liefde, intimiteit en seksualiteit van migrantenvrouwen. In De Balie kon zij terecht om de vrouwen te interviewen. Na De Gesluierde Monologen besloten Ludenhoff en Roosen samen met de respectievelijk Marokkaanse en Turkse actrices Myriam Sahraoui en Nazmiye Oral verder op te trekken als kunstenaarscollectief ZinaPlatform.

SAMENLEVEN

'Zina wil weten met wie we samenleven in de stad, in het land. We leggen contact, één op één met de mensen die zo vaak "de ander" worden genoemd', vertelt Ludenhoff. Daartoe gaan zij de wijken in, op zoek naar intieme levensverhalen. Bij de start in 2005 keek Zina naar vrouwen met een islamitische achtergrond, maar al snel verbreedde de blik zich. Inmiddels draait het om alle bewoners van kansarme buurten: man, vrouw, allochtoon, autochtoon, religieus of atheïst. 'Het gaat om het creëren van verbindingen tussen wijkbewoners. Veel Nederlanders zijn boos en teleurgesteld. Ze voelen zich vergeten.'

TROTS

Zina is een team van kunstenaars uit verschillende disciplines, met verschillende culturele achtergronden. Zij laten zich adopteren door gezinnen, vestigen zich langere tijd in wijken om dagelijks bewoners tegen te komen en te spreken. Zij gebruiken het verzamelde materiaal en gieten dit, samen met de wijkbewoners, in een aansprekende vorm om het aan een groter publiek te tonen. Ludenhoff: 'Je eigen verhaal terughoren, in een voorstelling of kunstinstallatie, maakt mensen trots en geeft ze een gezicht en een stem.'

In de loop der tijd heeft Zina allerlei projecten ontwikkeld waar mensen graag aan meedoen: de Zina-bioscoop, de Beautyverhalensalon, de Tafel van Zina of theaterproducties als 'Zina neemt de wijk' en in juni 2011 nog #MOES in samenwerking met Female Economy en De Veenfabriek.

DE TAFEL VAN ZINA

Met een aantal vrouwen ontstond een sterke band. 'Ze liepen altijd om ons heen', zegt Ludenhoff. 'Ze vertelden hun levensverhaal, deden mee aan een filmproject, kookten voor ons allen en daaruit ontstond een cateringbedrijfje: De Tafel van Zina. De vrouwen – drie uit Marokko en één uit Bangladesh – werken vanuit de culturele broedplaats De Vlucht in Amsterdam-Slotermeer én op locatie. Terwijl Zina afgelopen zomer een

voorstelling deed op een volkstuincomplex in Leiden en Amsterdam, verzorgde de Tafel van Zina de catering voor de crew. Voor het publiek maakten de vrouwen hapjes. 'Ze straalden; iedereen was apetrots.'

AAN HET WERK

Nadat het kunstenaarscollectief ZinaPlatform eind 2010 een zelfstandige stichting werd, traden twee vrouwen van de Tafel van Zina bij hen in dienst. 'Het hebben van een baan vinden ze geweldig, maar er kleven haken en ogen aan. Hun inkomen had gevolgen voor de toeslagen van hun gezinsinkomen.' Om dit op te lossen trad Zina in gesprek met Andrée van Es, wethouder van Economische Zaken van Amsterdam en Jesse Bos, wethouder van stadsdeel Nieuw West. Ludenhoff: 'Je kan wel zeggen: 'Alle vrouwen moeten aan het werk', maar de overgang van vrijwilligerswerk naar een betaalde baan is een weg met veel valkuilen. De vrouwen van Zina steunen elkaar in dat traject want wie iets vraagt moet ook iets geven.' Met uitzondering van één vrouw die eerder een betaalde baan had, zouden de vrouwen van De Tafel van Zina zonder het project werkloos thuis zitten. 'Je merkt wat een invloed het op hun leven heeft. Eén heeft nog kleine kinderen. Het is voor iedereen goed dat ze het huis uit komt.' Dankzij De Tafel van Zina ontdekken ze hun talent. Het maakt ze sterk. En dat allemaal dankzij de kunst en het koken.

www.zinaplatform.nl

DANKZIJ HET WERELDKOOR
HOOR IK ERBIJ

SAMEN ZINGEN

Wereld Vrouwen zingen samen en helpen elkaar

Violeta Meta

Wie ben je?

Mijn naam is Akram Kashani. Ik ben geboren op 16 december 1979 in Iran en ik woon sinds 2006 in Nederland.

Wat doe je?

Naast mijn vrijwilligerswerk bij verschillende projecten heb ik cursussen gevolgd, zoals Nederlands NT2 als het staatsexamen en een cursus Leefbaarheid. Ook heb ik als oppasmoeder op school gewerkt, als barmedewerkster bij het buurthuis Poelenburg en bij heel veel andere kortdurende projecten. Momenteel heb ik geen betaalde baan. Mijn dochter is nog klein en de combinatie is lastig. Ik doe vrijwilligerswerk bij diverse projecten, waaronder de koffiemiddag, loop-je-fit, de kookclub met vrouwen uit verschillende landen en natuurlijk bij het wereldvrouwenkoor Wereld Vrouwen Zingen Samen.

Wat heeft dat met je gedaan?

Het doet me echt goed. Ik werd gek thuis. Ik had weinig contacten. Iets doen voor anderen heeft me geholpen bij het leren van de Nederlandse taal. Het vergrootte mijn vriendenkring. Ook had ik mensen die me konden steunen. Het Wereldvrouwenkoor gaf me erkenning. Ik hoorde ergens bij.

Ben je er sterker door geworden?

Zeker wel. Ik heb een grote familie gekregen.

Heeft het iets veranderd?

In mijn levensritme zeer zeker. Eerst was ik alleen maar thuis. Nu ga ik om met vrouwen uit verschillende landen. Daardoor leer ik andere culturen kennen. En samen koken is geweldig.

Wat betekent het om op deze manier met het koor om te gaan?

Als je jezelf openstelt, krijg je daar veel voor terug. Laat jezelf gaan en ontdek dat er iets is wat je niet wist. Het is wereldkennis in je eigen wijk.

Het koor Wereld Vrouwen Zingen Samen dat Violeta Meta vier jaar geleden oprichtte, telt meer dan tien nationaliteiten. 'We zingen samen en vertellen elkaar ons verhaal. Met muziek en dans kun je veel culturen bereiken. Vrouwen houden van muziek en zingen bindt.'

Maar hoezeer Meta (1974) ook van muziek houdt, het gaat haar niet alleen om de noten. 'Het koor is een middel om elkaar te ontmoeten. Dankzij het zingen komen de vrouwen hun huis uit, leren ze de Nederlandse taal en voelen ze dat ze bij een groep horen.' Een positief neveneffect is dat vrouwen via het koor aan een studie beginnen of een baan zoeken.

MUSICIANS WITHOUT BORDERS

Uit ervaring weet ze hoe moeilijk het in het begin in Nederland kan zijn. Violeta Meta werd geboren in Albanië en kwam zestien jaar geleden naar Zaandam in het kader van gezinshereniging. Haar man was afkomstig uit Kosovo, vluchtte voor de oorlog en vroeg met succes politiek asiel aan. Eenmaal in Nederland leerde Meta de taal, en ging zij aan de slag bij koekjes- en chocoladefabriek Verkade.

Al snel klom ze op naar een administratieve functie bij het waterleidingbedrijf Noord-Holland, en werd vrijwilliger in Alkmaar bij 'Musicians without Borders'. Die internationale organisatie zet de kracht van muziek in om etnische, religieuze en politieke verschillen te overbruggen en de wonden van oorlog en conflict te helen.

VOGELAARWIJK

Ze deed administratief werk bij 'Musicians without Borders' en raakte tijdens een concert hevig geëmotioneerd toen de vrouwen een Albanees liedje zongen. Met dat nummer over een zoon die tijdens zijn bruiloft sterft na een val van zijn paard, won ze als achtjarige ooit een prijs. Uiteindelijk ging ze meezingen in het koor dat aan 'Musicians without Borders' was verbonden. 'Het was geweldig inspirerend, met 26 vrouwen uit 24 landen.'

Na een jaar bij het waterleidingbedrijf kreeg ze een betaalde baan bij Humanitas in haar woonplaats Zaandam, maar ze bleef nog ruim drie jaar bij het koor in Alkmaar zingen. Via haar nieuwe werk, waarbij ze de administratie deed bij mensen thuis, kwam ze in contact met buurtbewoners. Meta woont in

een Vogelaarwijk met tachtig procent buitenlanders, hoge werkloosheid en een hoog percentage schooluitval onder jongeren.

WERELD VROUWEN ZINGEN SAMEN

Doordat ze de administratie deed bij buurtbewoners thuis, besefte Meta dat de mensen daarnaast andere hulp nodig hadden. 'Ik zag vrouwen binnen de vier muren van hun eigen taal zitten.' Hoe kon ze de vrouwen helpen, bij voorbeeld met het leren van de taal? Het koor Wereld Vrouwen Zingen Samen bleek het antwoord.

Bij het koor gaat het om zingen, maar ook om elkaar te ontmoeten en te helpen. Meta: 'Zingen brengt mensen samen, er ontstaat meer dan bij alleen een kopje koffie delen. Met zoveel nationaliteiten is het bijvoorbeeld belangrijk dat iedereen Nederlands praat. Het is dus ook goed voor de talenkennis.'

In veel culturen blijft de vrouw thuis om voor de kinderen te zorgen. Volgens hun echtgenoot hoeven ze zich niet te ontwikkelen, maar Meta wist de mannen van het tegendeel te overtuigen. Meta zelf pakt alles aan en helpt iedereen. Sinds de oprichting in 2007 wist ze voor twintig koorleden betaald werk te regelen en zeven koorleden gingen een opleiding volgen. Ook wist Meta vrouwen te stimuleren om langs de deuren te gaan met informatie over energiebesparing; voor veel gezinnen een grote kostenpost. De woningbouwvereniging toonde zich enthousiast en wil een vervolg.

BENEFIETCONCERT

De vrouwen helpen ook andere mensen. Zelf ondervond Meta die steun toen haar vader overleed en ze het lichaam naar zijn geboorteland wilde overbrengen. Bij een benefietconcert met muziek en hapjes haalden de koorleden twintigduizend euro op; genoeg om alle rekeningen te voldoen. Dankzij het koor komen de vrouwen buiten, leren Nederlands, maken thuis de post open en hebben meestal na een jaar hun administratie op orde. Verschillende vrouwen stromen door naar een baan of opleiding. Zonder het koor zaten ze nog steeds thuis. Meta: 'Muziek blijft een middel dat ze steeds bij elkaar brengt, niet alleen bij repetities maar ook bij optredens op verjaardagen of feestjes in de wijk. Wij dragen ons steentje bij aan de wijkvernieuwing.'

www.wereldvrouwenzingensamen.nl

Violeta Meta (links) en Akram Kashani (rechts)

NA HET SPELEN VOEL IK ME
ECHT GOED!

Theater zet vrouwen in hun kracht

STUT

Wie ben je?
Zarghuna Safi is Afghaanse, alleenstaand en heeft twee opgroeiende kinderen in de puberleeftijd. Zij woont nu in Overvecht en is geboren in 1969 in Kabul.

Hoe was je eerste ervaring met Stut?

Na vier of vijf keer spelen, wilde ik huilen. Echt waar. Ik voelde me echt terug in de tijd. Maar daarna raakte ik er misschien aan gewend, maar in het begin was dat wel heel moeilijk.

Vroeger dacht ik dat ik een heel andere vrouw was, een naïef meisje. Maar nu is het ten goede veranderd. Nu komt die tijd van mijn 15e weer terug. Ik ben niet helemaal veranderd, het mag weer terugkomen.

Wat doet het spelen voor jou?
Na het spelen voel ik me echt goed. Ik voel me lichter. Net als bijvoorbeeld zilver, dat is zwaarder dan goud. Ik voelde me als goud, lichter na het spelen. Vanbinnen was ik lichter geworden.

Wat heb je van je deelname geleerd?

Ik dacht in het begin dat ik het niet zou kunnen, maar nu weet ik dat ik kan toneelspelen.

Ik kreeg er een beetje zelfvertrouwen door, denk ik. Daardoor wilde ik ook gaan tekenen en naar de Engelse les.

'Ik wil graag mensen zoals ik op jonge leeftijd in contact brengen met het theater', zo luidde haar motivatie. Op basis daarvan werd ze op haar twintigste toegelaten. De opleiding viel soms tegen. Ze kampte met een achterstand in algemene kennis. Risa: 'Dan gingen we Brecht behandelen en vroeg ik: 'Wie is Brecht?' Mijn klasgenoten keken me met zúlke ogen aan.'

ARBEIDERSGEZIN

Risa (1970) is afkomstig uit een muzikaal arbeidersgezin. Haar vader is van Indische afkomst en zat samen met zijn broers in indorockbandjes. Hij werkte bij Van Gend & Loos, haar moeder zorgde voor de kinderen.

Tijdens haar studie aan de HKU werkte ze als jongerenwerker en na haar afstuderen nam ze daarin een volledige baan. Ze had het even gehad met de kunsten. Het waren vier pittige jaren geweest, waarvan ze moest afkicken. Misschien paste ze toch niet echt in die wereld.

Een paar jaar later werd Risa via een collega in het jongerenwerk gepolst voor het Stut Theater. Er was een voorstelling met vier Marokkaanse jongens en de actrice had afgehaakt. Wilde zij voor haar invallen? Risa dook in het diepe en ontdekte voor de tweede keer in haar leven hoezeer ze op haar plek was in de theaterwereld.

EMPOWERMENT

Na dat eerste project mocht ze een stuk maken met de jongeren die ze als jongerenwerker begeleidde. Daarna was het hek van de dam. Sinds 2009 is Risa regisseur en artistiek leider van Stut. Het gezelschap bood haar 'the best of two worlds'; de wereld van het theater en het werken met mensen in kwetsbare posities. Stut werkt met mensen die het sociaal-economisch niet makkelijk hebben en vaak geen ervaring hebben met kunstbeoefening. De afgelopen jaren deed Risa enkele projecten met alleen vrouwen en meiden, onder wie vrouwen die niet voor zichzelf op kunnen of durven komen. Doordat vrouwen rond een zelfde thema of onderwerp bij elkaar gebracht worden, komen zij erachter dat zij niet de enige zijn die zich daarmee bezighouden. Deze vrouwen krijgen bij Stut een podium, een plek waar hun verhaal serieus genomen

Donna Risa

Zarghuna Safi. Foto: Rob Huibers

Donna Risa was zestien toen ze tijdens haar studie Sociaal Cultureel Werk voor het eerst in contact kwam met drama. Hoewel een werkend leven als jongerenwerker in het verschieft lag, besefte zij 'ik wil het theater in'. Na aanmoediging van een docent schreef ze zich in voor de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht (HKU).

wordt en waar ze applaus en waardering krijgen voor hun eigen leven. Maar de mensen van Stut zijn theatermakers, geen hulpverleners. Zielige vrouwen helpen is er niet bij. Een voorstelling is beslist geen therapie. 'We willen kunst maken en mensen in hun kracht op toneel brengen.' Emancipatie en empowerment kunnen het resultaat zijn.

PROCES

Gemiddeld werkt Stut een jaar aan een theaterproject, en de uitvoeringen kunnen nog tot een jaar na de première doorlopen. Risa leert haar acteurs goed kennen in het proces voorafgaand aan de repetities. 'In persoonlijke interviews kom je veel te weten over de afzonderlijke vrouwen. Als je vervolgens de vrouwen in een groep zet, moeten zij elkaar leren kennen en hun persoonlijke verhaal met de groep delen. Ik doe veel oefeningen en improvisaties waardoor zij durven vertellen en zich durven presenteren. 'Maar ook het publiek wordt betrokken in het proces. 'Na de voorstelling houden we vaak een nagesprek met het publiek. De deelnemers merken dat het publiek geraakt is door hun verhalen, dat ze iets teweeg gebracht hebben. Sommige vrouwen durven er dan voor uit te komen dat zij een vergelijkbare ervaring hebben gehad. Dat maakt zowel de deelnemers als de toeschouwers sterker.'

VORMGEVEN

Bij Stut gaat het altijd om het vakmanschap en het maken van theater. Het doel is niet om de deelnemers sterker te maken, maar dat is wel altijd het gevolg, legt Risa uit. 'Als je als deelnemer een jaar bij ons rondloopt, krijg je heel veel mee. Zo leerden tijdens het project Tiernemoeders de meiden structuur aanbrengen. Tiernemoeders zijn vaak heel eenzaam doordat hun vriendengroep wegvalt na de geboorte van hun kind. Samen bedachten we hoe we hun leven opnieuw konden inrichten en regelden we kinderopvang als ze kwamen repeteren.' Hoewel mensen meestal meedoen omdat ze gewaardeerd worden voor hun verhaal en niet zozeer omdat ze graag willen acteren, kunnen deelnemers met ambitie op hulp rekenen. Een meisje van het ROC dat stage kwam lopen – een soort jonge Donna – is mede dankzij Stut op de theaterschool aangenomen. Kunst kan je leven vormgeven.

Tri Anda Yuliasty

Zeeuwse Wereldvrouwen maken vrouwen sterker

EEN BRUG SLAAN

DOOR KUNST BESEF JE DAT JE
ANDERE DINGEN KAN

Wie ben je en wanneer ben je geboren?

Ik ben Suci, heb drie kinderen en werd geboren in 1958 in Mogadishu, de hoofdstad van Somalië. Sinds november 2005 ben ik in Nederland.

Wat doe je?

Ik ben bezig met het leren van de taal. Daarvoor deed ik de inburgeringscursus. Nu zit ik op het ROC. Daarnaast ben ik thuis altijd druk met de zorg voor de kinderen.

Welke projecten heb je gedaan?

Ik deed mee aan het multiculturele koken en Freedom4all (van COS Zeeland). Voor dat project werd ik geïnterviewd en gefotografeerd door kunstenaars. Ook werkte ik mee aan een fotoshoot voor Wereldwuf, de glossy van de Zeeuwse Wereldvrouwen. Ik poseerde voor de voor- en achterkant van het magazine. Verder staat er een interview in met mij over mijn leven in Somalië en vlucht naar Nederland. Het eerste project waar ik bij de Wereldvrouwen aan mee werkte was het wandkleed. Ik vond het hartstikke leuk om iedereen te leren kennen.

Wat heeft dat met je gedaan?

Heel veel. Ik vond het erg goed. Vooral toen de vrouwen in hun eigen taal 'vrijheid' schreven. Vrijheid in verschillende talen; wat leuk! Vanaf het begin wist ik dat het belangrijk is om allerlei mensen te leren kennen. Maar ik twijfelde of ze ook graag met mij wilden praten. Het voelde spannend om met de buitenwereld om te gaan. Door deze activiteiten kreeg ik meer zelfvertrouwen en durfde ik wel met anderen te praten.

Ben je er sterker geworden?

Ja, zeker. Met meer zelfvertrouwen werd ik sterker.

Heeft het iets veranderd?

Ja. Ik zeg wat ik wil en wat ik voel. Ik ben niet meer bang om mezelf te zijn. Vroeger was ik niet zo open. Het gevoel dat jij iets kan doen. Dat is het!

Wat betekent het om op deze manier met de kunst om te gaan?

Kunst betekent veel voor mij. Het is heel belangrijk. Ik vind het leuk om te doen. Het is niet altijd makkelijk, maar als het is gelukt dan ben ik heel erg tevreden met mezelf en geloof ik meer dat ik ook andere dingen kan.

In 2005 verhuisde Tri Anda Yuliasty (1973) voor de liefde naar Nederland. Ze verruilde het Indonesische eiland Java voor het Zeeuwse Schouwen-Duiveland en bezocht in haar woonplaats Zierikzee het ROC om de taal te leren. Een half jaar later kwam ze via de banenmarkt in contact met de Stichting Zeeuwse Wereldvrouwen. Deze organisatie afficheert zich met de woorden 'diversiteit en empowerment', en zet zich in voor de verbetering en versterking van de positie van vrouwen en meisjes. Daarnaast proberen de wereldvrouwen integratie, emancipatie en participatie van allochtone en autochtone vrouwen te bevorderen.

EDUCATIEF

In eigen land studeerde Tri Anda Yuliasty psychologie aan de Universiteit van Indonesia in Jakarta. Daarna werkte ze als psycholoog en 'counsellor' voor verslaafden en als therapeut voor autisten. Al snel na haar aankomst in Nederland bezocht Tri Anda Yuliasty de wekelijkse inloopmiddag van de Wereldvrouwen. 'Het is gezellig en goed voor mijn Nederlands', legt ze uit. 'De middagen zijn vrij, gestructureerd en educatief. Het is ook fijn om anderen te leren kennen.' Ze werd actief als vrijwilligster bij Wereldvrouwen en kreeg naarmate ze er langer werkte meer taken. Sinds kort coördineert ze het programma van de inloopmiddagen op woensdag, die ze samen met andere vrijwilligsters invult. Ook doet ze de eenvoudige boekhouding en helpt ze bij de coördinatie van het multiculturele koken. Op de creatieve middag helpt ze graag kunstenaars Rosemarijn Lagerweij.

GEEST TOT RUST

Lagerweij vertelt: 'Iedere week is er een inloopmiddag, en eens per maand een creatieve middag. Meestal geef ik een workshop aan ongeveer twintig deelnemers, met zeer uiteenlopende achtergronden. Want of je nu universitair bent opgeleid of nog nooit naar school bent geweest, als je creatief bezig bent komt je geest even tot rust.' Voor de inloopmiddagen worden thema's gekozen. Sommige projecten duren langer, zoals het wandkledentraject waar vier maanden aan gewerkt is, en het hoedenproject met afsluitende modeshow, waarmee iedereen zes weken bezig was.

Deze inloopmiddagen zijn indertijd begonnen met asielzoekers, om mensen ingang te geven in de Nederlandse taal. Als je samen bezig bent, moet je vragen stellen aan elkaar. Lagerweij: 'Het is een manier om te beginnen met praten. Je vraagt iets in het Somalisch en je krijgt in het Nederlands antwoord. Vroeger sprak de helft van de deelnemers Nederlands, nu is dat al driekwart.'

AMATEURKUNST

Tri Anda Yuliasty zelf is veelzijdig amateurkunstenaar. Tekenen, fotograferen en schrijven zijn de grote hobby's van Tri Anda Yuliasty. Ooit won ze de eerste prijs bij een schrijfwedstrijd van een Indonesisch vrouwenmagazine. Tegenwoordig schrijft ze onder pseudoniem voor een bekende Indonesische websitekrant. 'Ik word er niet voor betaald, maar vind het goed als mensen mijn mening lezen. Misschien leren ze iets van mijn ervaring.' Het lukt Tri Anda Yuliasty nog niet een baan op academisch niveau te krijgen. Daarom werkt ze bij de thuiszorg en is ze vrijwillig medewerkster bij de Wereldvrouwen. Op die manier kan ze haar ervaring en achtergrond in de psychologie blijven benutten.

WAARDERING

De programma's van Wereldvrouwen variëren. Op de ene middag krijgen deelnemers de kans om rituelen uit hun eigen cultuur te beschrijven. Andere middagen dansen ze samen, praten ze

over vrouwenrechten of zijn ze bezig met taal en poëzie.

Een populair programma dat ongeveer één keer per maand wordt gedaan is 'Land in beeld', waarbij een deelnemer over haar land of geboorteplaats vertelt. Dan is 'alles' bij voorbeeld Mexicaans of Amsterdams. Tri Anda Yuliasty: 'Nederlandse vrouwen vinden dat ook interessant en zijn dan net zo'n vreemdeling als wanneer het over andere landen gaat. Het voordeel is dat de vrouw oefent met de taal. Een presentatie geven is helemaal niet makkelijk. Vaak willen ze later meer doen vanwege de waardering die ze erdoor krijgen.'

BRUG

Volgens Tri Anda Yuliasty slaat kunst een brug tussen de vrouwen en culturen. 'Als we met een wandkleed bezig zijn, kan iedereen zelf iets creëren. Je kunt je er makkelijker in uitdrukken dan in taal. In die zin verbindt het verschillende culturen en sociale lagen.' Dankzij haar ervaring en achtergrond in de psychologie probeert Tri Anda Yuliasty anderen te helpen. Ze merkt dat de projecten van de Zeeuwse Wereldvrouwen de vrouwen sterker maken. 'Ze leren voor zichzelf opkomen en worden opener en enthousiaster.' Zowel de Nederlandse als nieuwkomer vrouwen hebben behoefte aan de inloopmiddagen. Als die er niet zouden zijn? 'Dan raak ik waarschijnlijk opnieuw in een depressie', zei een vrouw.

'Each one can teach one'

VVFLEX

OP EEN POSITIEVE MANIER
WERKT HET VERSLAVEND

Wie ben je?

Ik ben Sarah Ririhena en werd geboren in 1979. Ik kom uit Twello en ben van Molukse afkomst.

Wat doe je?

Ik ben momenteel huismoeder en werkzoekend. Als zelfstandige had ik een castingbureau voor het bemiddelen van talenten voor verschillende producties. Ik heb ook voor televisie (Talpa) en op festivals (oa North Sea Jazz, The Hague Jazz) gewerkt als presentatrice.

Welke projecten heb je gedaan?

Ik heb deelgenomen aan Ladiesjam in Holendrecht en ook ladiesband-trainingen in Almere bijgewoond.

Wat heeft het met je gedaan? **Veel positiefs, niet alleen op muzikaal gebied. Hier heb ik de ruimte en mogelijkheid gekregen om als vrouw, dertiger en als ouder te werken aan mijn eigen ontwikkeling: in een hele andere setting en met gelijkgestemden, die elkaar ook empoweren en aanmoedigen. Het is niet hetzelfde als via de reguliere wegen, zoals op een muziekschool. Het heeft me gestimuleerd om te zien dat als mogelijkheden en kansen zich voordoen, je die ook altijd kan nemen. Het heeft me ook doelgerichter gemaakt. Dat werkt in het algemeen door in mijn leven.**

Ben je er sterker door geworden?

Ik ben er gemotiveerder en gericht door geworden. Ik weet nu echt dat ik heel graag bezig wil zijn met muziek.

Heeft het iets veranderd?

Het heeft me doelgerichter gemaakt en het besef vergroot dat ik met muziek wil doorgaan. Eerst was ik me in mijn eentje aan het oriënteren en had ik in mijn omgeving niet de mogelijkheid om met anderen te spelen. Dat doe ik graag. Ik wil nu als volwaardig lid mee kunnen draaien in een band. Qua stijlen en genres trekt de vrouwenband me het meest aan. Dit zie je nog nergens in Nederland. Het is uniek.

Wat betekent het om op deze manier met de kunst om te gaan?

Het is een vorm van expressie voor me, een uitlaatklep zonder grenzen. Samen kan je tot iets moois komen. Samen spelen stimuleert tot het creëren van nieuwe dingen. Op een positieve manier werkt het verslavend.

Eind jaren negentig moest Vanessa Veldhuis (1979) nadenken over haar toekomst. Ze zat op de havo en was als zangeres actief. Zou zij conservatorium gaan doen, of zou het Maatschappelijk Werk en Dienstverlening worden? Uiteindelijk rolde het balletje naar dat laatste. 'Ik koos voor zekerheid. Als vrouw moet je in staat zijn jezelf te bedruipen'. Na haar opleiding werkte ze in de hulpverlening en maakte muziek in haar vrije tijd. Ze zong in koren en groepen, gaf concerten en deed in buiten- en binnenland mee aan festivals en radio- en televisieprogramma's. Met het gospelkoor The New City Voices werkte ze onder andere mee aan een productie van Cosmic Theater. Ook trad ze op met de Amerikaanse zangeres Leela James in de Heineken Music Hall in Amsterdam. Naast haar zangcarrière organiseerde ze verschillende festivals.

BRUGFUNCTIE

Via haar werk kwam ze erachter dat er veel muzikaal talent was onder kansarme jongeren. De kids informeerden geregeld naar de mogelijkheden. 'Jij zit toch in de muziek?' Veldhuis besefte wat de doelgroep nodig had: een duwtje in de rug. Met de Stichting VVFLEX die ze vier jaar geleden in Almere oprichtte, kon ze dat geven. De afkorting geeft aan waar het om draait: Verscheidenheid, Veelzijdigheid en Flexibiliteit in arts, cultures & people. VVFLEX (spreek uit: vievieflex) richt zich op mensen in kwetsbare posities en risicogroepen, waaronder straatjongeren, meiden, tienermoeders en etnische minderheden. VVFLEX bemiddelt ook. 'Vragen over bijvoorbeeld schulden of psychische klachten sturen we door. Daarmee vervullen we een bemiddelingsrol. Zelf kreeg ik ook kansen en dat gun ik iedereen.

ZELFVERZEKERDHEID

Eén van de projecten van VVFLEX is Ladiesjam. Veldhuis noemt het laagdrempelig: het is voor, door en met vrouwen. Mensen van verschillende multiculturele komaf werken samen: van Suriname, de Antillen, Indonesië

en de Molukken tot de Dominicaanse Republiek, Ghana, Turkije en Marokko. Ladiesjam werkt in Almere en Amsterdam-Zuidoost met professionele docenten. Behalve jamsessies zijn er vocale en instrumentale workshops, cursussen en trainingen. In het verlengde ontstond een meidenband met composities van de vrouwen zelf. Ook zag Ladiesdance het licht. Veldhuis: 'We zijn gestart vanwege de muziek- en talentontwikkeling, maar al snel werd helder dat het project doorwerkte op meer niveaus, ook sociaal, emotioneel. Het vergrootte de zelfverzekerdheid van de vrouwen en haalde ze uit hun isolement. Sommigen werden erdoor gestimuleerd te gaan werken of een studie te volgen. Het hielp vrouwen met depressieve klachten. Dankzij onze laagdrempeligheid konden ze over hun problemen praten.'

'EACH ONE CAN TEACH ONE'

De reacties van deelnemers bevestigen dat. Selah (29), bestuurslid van de Stichting Brotherhood 4 Real in Amsterdam: 'This is empowerment to the fullest!' De lessen worden vervuld door een rolmodel, maar de onderlinge stimulans bij de deelnemers is ook duidelijk aanwezig. 'Each one can teach one'. Even enthousiast is de reactie van Santusia (32): 'Dit is echt leuk. Je kunt er ontspannen en lachen. Ik volg drie cursussen en kom helemaal tot leven. Ik beweeg nu meer en voel me fitter. Ook ga ik binnenkort weer naar school. Daar ben ik blij om want ik zat al veel te lang alleen maar thuis! Mijn huisarts zegt dat beweging en muziek me duidelijk goed doen. Mijn medische klachten zijn echt wat verminderd. Mijn kleine meid komt ook vaak mee, en ze mag dan meedoen als ze dat wil.'

De kracht van de projecten van Veldhuis is dat zijzelf en de docenten hun eigen verhaal inzetten als instrument. 'De docenten geven zichzelf bloot door te vertellen hoe het hun gelukt is. Daarmee zeggen ze: 'als wij het kunnen, dan kunnen jullie het ook!'. Moed inspreken, steunen en sturen vormt altijd de basis van de artistieke ontwikkeling die zij in gang hebben gezet.

SOLO

Ook na de workshops blijven de vrouwen gemotiveerd. De vrouwenband treedt veelvuldig op. Die concerten prikkelen andere dames om mee te doen. Sommigen worden blijvend ondersteund, bij voorbeeld om solo aan de slag te gaan. Veldhuis zingt als achtergrondzangeres in de Sticko Xperience Band en Black Profit, bekende bands in de muzikscene. Eén van de vrouwen van Ladiesjam vergezelt haar nu in dat semiprofessionele circuit.

www.vvflex.nl / www.ladiesjam.com

Vanessa Veldhuis

Vanessa Veldhuis (links) en Sara Ririhena (tweede van rechts).

Empowerment als doel en middel van kunst

Misschien is oprecht luisteren wel het belangrijkste wat de professionals in deze publicatie gemeen hebben. Met een enorme passie zetten de maaksters de vrouwen op die manier in hun kracht. Soms is empowerment het resultaat van een (amateur)kunstproject, in een aantal gevallen het doel.

Dat geldt bij voorbeeld voor Tri Anda Yuliasty in het Zeeuwse Zierikzee waar de vrouwen wekelijks bijeenkomen voor uiteenlopende activiteiten.

Of kijk naar Kopijn die met haar Verhalensalons de vloer aan de vrouwen geeft. Doordat zij hun levensverhaal vertellen en herkenning bij elkaar vinden, beseffen ze pas goed hoe sterk ze eigenlijk zijn.

Bij het koor Wereld Vrouwen Zingen Samen van Violeta Meta voeren niet de klanken de boventoon. Het eigenlijke doel van het koor in Zaandam: de vrouwen aan een studie of baan helpen. Tot dusver regelde Meta voor twintig koorleden betaald werk. Zeven konden een opleiding volgen.

'This is empowerment to the fullest!', zegt een bestuurslid van de Stichting Brotherhood 4 Real over Ladiesjam. Het project van Vanessa Veldhuis loopt in Almere en Amsterdam-Zuidoost en laat vrouwen samen muziek maken. Tegelijkertijd bracht Veldhuis één van de vrouwen in contact met het semiprofessionele muziekcircuit.

Bij Jolanda Branderhorst die het WereldwijkenHandwerkLAB opzette, is empowerment het resultaat. In eerste instantie draait het om de designproducten die de vrouwen maken; geborduurde, gebreide en gehaakte kussens. Maar het werk in het Dordtse atelier zet niet alleen de vrouwen, maar ook de initiatiefneemster in haar kracht.

Ook Elly Ludenhoff gaat uit van de kunst. Met ZinaPlatform maakt ze professionele voorstellingen. De Tafel van Zina die uit de projecten voortkwam, is een professioneel cateringbedrijf. Zonder de initiatieven van haar kunstenaarscollectief zaten de vrouwen werkloos thuis.

De voorstellingen van Stut Theater hebben een vergelijkbaar vertrekpunt. Artistiek leider Donna Risa laat mensen hun verhaal op toneel spelen. 'Vaak doen mensen mee omdat ze gewaardeerd worden voor hun verhaal, niet zozeer omdat ze zo graag willen acteren.'

Kunst kan mensen in hun kracht zetten.

EEN LITERATUUR- VERKENNING

De waarde van kunst en cultuur voor de empowerment van vrouwen

INLEIDING

Dit hoofdstuk biedt een korte literatuurverkenning rond het begrip empowerment. Welke definities worden er gehanteerd? In welke beroepsgroepen wordt het concept gebruikt en hoe? Is empowerment meetbaar? Zo ja, hoe? Vervolgens wordt het concept in het licht van kunst en cultuur gehouden: hoe verhouden kunst en cultuur zich tot empowerment-strategieën? Kortom, dit hoofdstuk presenteert een 'quick scan' van het begrip empowerment met een focus op de rol van kunst en cultuur.

GESCHIEDENIS EN OORSPRONG VAN EMPOWERMENT

Het woord empowerment roept uiteenlopende associaties op. Er bestaat geen eenduidige of eensluidende definitie. Wel is uit literatuur direct duidelijk dat concepten als kracht, bewustwording, zelfvertrouwen, emancipatie, sociale participatie, sociaal kapitaal en sociale mobiliteit dikwijls geassocieerd worden met empowerment. Een van de eerste publicaties waarin het woord empowerment terug te vinden is, aldus Royers e.a., in een passage uit the Encyclopedia of Religious Knowledge uit 1882, geschreven door Schaff. Hij brengt het concept empowerment te berde als een goddelijke kracht: 'An all conquering conviction of divine vocation and empowerment' (Schaff in Royers e.a. 1998: 12). Empowerment kan hier begrepen worden als het ontvangen van goddelijke kracht.

Deze religieuze betekenis is niet de betekenis zoals we die vandaag kennen en gebruiken. Wel is het opvallend te zien hoe het begrip destijds al

geassocieerd werd met innerlijke kracht, zelfbewustzijn, communicatie over en weer en overdracht van bepaalde vaardigheden (Royers e.a. 1998: 12).

Vanaf de jaren zestig duikt het begrip empowerment regelmatig op in de Verenigde Staten. Voortvloeiend uit de 'social action' ideologie die erop gericht was maatschappelijke misstanden in de grote steden aan te kaarten en op te lossen, refereerde empowerment aan "strategieën gericht op sociale preventie en 'community intervention'." (Van de Pol 2009: 13).

De oorsprong van het wetenschappelijke gebruik van het woord wordt toegeschreven aan de wetenschapper Paolo Freire. In zijn studie naar Braziliaanse achterbuurten, introduceert Freire het begrip. Hij legt in zijn interpretatie de nadruk op een proces van buurtwerking en op een benadering waarbij met burgers in dialoog wordt gegaan, met als resultaat de opbouw van sociale kennis. Sindsdien wordt het begrip ook in verschillende andere disciplines gebruikt, zoals opbouwwerk en educatie.

In Nederland komt het begrip empowerment sinds de jaren negentig vooral in de medische en zorgsector voor. Een van de eerste gebruikers van deze term is Steenbrink. Hij introduceert de term in zijn publicatie (1992) over een project van wijkgericht gezondheidswerk als een leerproces; een vormingsproces dat tot doel heeft de zelfsturende vermogens van het individu te vergroten en te versterken (Van de Pol 2009: 54). Met de intrede van het begrip in de Nederlandse gezondheidszorgsector,

Door Miriam Gazzah

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Beek, Mariëtte van.

She's into sports: how sports promote gender-equity worldwide.

Mama Cash, 2007.

(www.mamacash.org)

Delahaj, Roos.

Dossier empowerment: empowermentmethoden bij allochtonen jongeren.

Forum, Utrecht, 2004.

Ibrahime, Solava en Alkire, Sabina.

Agency and empowerment. A proposal for internationally comparable indicators.

University of Oxford, 2007.

Hickman, Richard.

Why we make art and why it is taught.

University of Chicago Press, Chicago, 2010.

Leyerzapf, Hannah.

Nederlandse moslima's empowered. Processen van empowerment en alternatieve interpretaties van islam: Rotterdam als toneel van islamitisch vrouwenactivisme? **Unpublished MA Thesis, Universiteit van Amsterdam, 2007.** (via www.iiav.nl/epublications/2007/nederlandse_moslimas_empowered.pdf).

komt natuurlijk geen eind aan de discussie over wat empowerment precies is. Sterker nog, tien jaar na de intrede van het concept lijkt eenduidigheid over de term nog steeds ver te zoeken. Vooral de vraag naar de meetbaarheid ervan is punt van discussie (zie ook Schmidt ea 2007: 5).

DEFINITIE VAN EMPOWERMENT: EEN CONTAINERBEGRIJP?

Een terugkerende quote in de literatuur over empowerment is de constatering dat 'empowerment net als obsceniteit is: omschrijven kunnen we het niet, maar we herkennen het zodra we het zien' (zie onder andere Strandberg 2001: 3). Kortom, men heeft over het begrip een intuïtief idee wat het betekent, maar er is geen algemene consensus.

Dikwijls wordt empowerment als containerbegrip gepresenteerd: een begrip met een enorm breed scala aan betekenissen en interpretaties. De definities lopen vaak door elkaar heen. Het begrip heeft zijn weg gevonden naar de ontwikkelingsstudies en -sector, zorgsector, maatschappelijk werk, welzijnssector, managementkunde, psychologie, vrouwenstudies, 'social action' studies, sociologie, antropologie en de kunst- en cultuursector.

Bij een quick scan (op het internet en door literatuur) komt een aantal thema's steeds terug:

- empowerment op de werkvloer (management, motivatie, leiderschap)
- empowerment voor kwetsbare groepen (armoede, allochtonen en minderheden)
- empowerment gericht op bevordering van de positie van achtergestelde personen of groepen. Dit is niet zonder meer neutraal; het kan politieke dimensies bevatten, als bijvoorbeeld overheidsbeleid erop gericht is belangen van bepaalde groepen te stellen boven die van andere.
- empowerment in het kader van je eigen leven ter hand nemen (spiritualiteit, vaak ook in relatie tot zelfonderzoek, zelfhulp en dergelijke).
- empowerment en zelfredzaamheid

in het algemeen, vaak in relatie tot begrippen als intrinsieke motivatie, trots, zelfwaardering, zelfvertrouwen, sociale weerbaarheid, eigen verantwoordelijkheid nemen en emancipatie, ik-ontwikkeling, inzicht in jezelf verschaffen.

- empowerment in relatie tot radicaliserende, criminele, gehandicapte of op een zijspoor geraakte zwakke(re) groepen, als een manier om sturing en richting te geven.
- empowerment wordt vaak gekoppeld aan emancipatie, man-vrouw-relaties en genderkwesties.

Doordat empowerment in veel sectoren gebruikt wordt en op uiteenlopende wijzen, is het noodzakelijk om voor effectief gebruik het begrip te verduidelijken. Dit voorkomt dat het begrip empowerment vaag blijft of als containerbegrip gaat werken (Schmidt ea 2007: 23).

DEFINITIES VAN EMPOWERMENT

Het is ondoenlijk alle gangbare definities van empowerment te beschrijven. Ibrahime en Alkire hebben bijvoorbeeld 33(!) definities van empowerment verzameld (Ibrahime en Alkire 2007: 7- 8; zie ook Schmidt 2007: 5 voor een overzicht van definities). Wel zijn er enkele steeds terugkerende en overkoepelende thema's te vinden in de definities, waarvan hieronder een samenvatting volgt.

In de breedste zin betekent empowerment letterlijk: het verlenen van kracht of macht (Penninx 2004: 4). Hierbij gaat het om communicatie over en weer tussen personen: er vindt een handeling plaats, meestal een overdracht van kennis of vaardigheden. Die kennis en vaardigheden kunnen bestaan uit het iemand aanleren van communicatieve vaardigheden, het overdragen van formele, justitiële, medische, administratieve of politieke macht, het vergroten van iemands zelfvertrouwen, enzovoort. (Royers ea 1998: 12).

Deze overdracht heeft als doel veranderingen teweeg te brengen. Dit kunnen veranderingen op diverse niveaus zijn: persoonlijk (individueel micro niveau) of op organisatorisch niveau, bijvoorbeeld in de structuur van een bedrijf, of op gemeenschappelijk, collectief niveau (macro niveau).

De gewenste veranderingen beslaan een reeks van doelen die elk weer tot die verschillende niveaus gerekend kunnen worden. Op persoonlijk niveau gaat empowerment vaak over geestelijke veranderingen, zoals het vergroten van zelfvertrouwen en meer verantwoordelijkheid en initiatief durven nemen. Het gaat dan om een zoektocht naar hoe een betere en meer gestuurde regie over het eigen leven te kunnen verkrijgen: ofwel het vergroten van zelfredzaamheid. In de antropologie wordt in dit kader ook vaak verwezen naar de term 'agency'. Dit concept refereert aan de handelingsbekwaamheid die ieder mens heeft om keuzes te maken die eventueel tegen het gewenste gedrag in gaan (zie bijvoorbeeld Mahmood 2001: 203). Op het niveau van managementkunde spreekt men vaak over het vergroten van de betrokkenheid en motivatie van het personeel, het delegeren van macht of het beter structureren van hiërarchische relaties op de werkvloer. Op collectief niveau kan empowerment gaan over beleid (bijvoorbeeld in een gemeente of in een land) en bepaalde ideologieën die gepromoot worden.

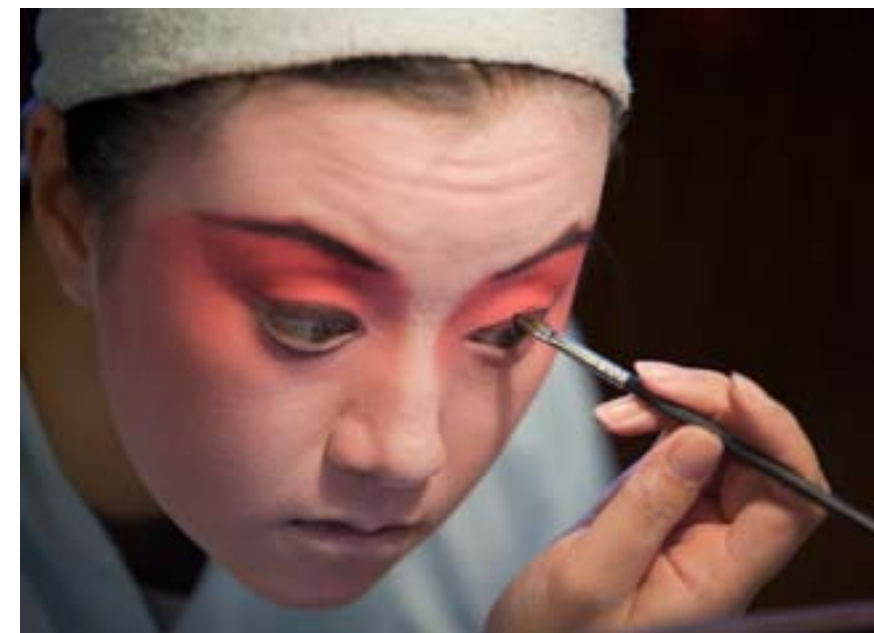
De wegen die bewandeld worden om veranderingen te bewerkstelligen zijn divers. Ze spelen zich af op intra-persoonlijk (het geloof in eigen kunnen, zelfinzicht), interactioneel (het individu in relatie tot zijn omgeving) en gedragskundig niveau (welke concrete acties of handelingen moeten uitgevoerd worden) (Schmidt 2007: 12).

Penninx geeft hiermee een samenvatting van het begrip empowerment waarin veel van bovengenoemde aspecten samenkomen: empowerment betekent het verlenen van macht of kracht. In de welzijnssector draait dit om het voeren van eigen regie over het leven. Daarvoor zijn hulpbronnen nodig, zoals sociale vaardigheden, kennis en een sociaal netwerk. Empowerment is een leerproces waarbij mensen leren om bovenstaande zelf op eigen kracht uit te voeren, waarbij ze gebruik maken van eigen krachten en mogelijkheden (Penninx 2004: 4). De werkwoorden 'willen' en 'kunnen' staan hierin centraal: willen staat voor gemotiveerd zijn, een doel hebben. Kunnen staat voor zelfvertrouwen hebben, vaardigheden hebben, beschikken over juiste kennis en informatie, netwerk weten te gebruiken en creatief zijn, initiatief en verantwoordelijkheid nemen, origineel zijn, nieuwe wegen inslaan en participatie (idem: 8). Uiteraard kunnen al deze concepten verder uitgekristalliseerd worden en meetbaar gemaakt. In de volgende paragraaf een toelichting op hoe empowerment in de praktijk werkt.

WERKING VAN EMPOWERMENT: VPROCES EN MEETBAARHEID

De literatuur beschrijft empowerment vanuit twee invalshoeken: als een proces of als een uitkomst daarvan. Empowerment als proces refereert aan acties, activiteiten en structuren die 'empowerend' kunnen zijn. Deze acties dragen bijvoorbeeld bij aan toenemende mogelijkheden voor mensen om zelf controle uit te oefenen op hun leven. De uitkomst van dit proces is dan empowerment, in de betekenis van een bereikte toestand. Wederom kunnen de uitkomsten van het empowerende proces per niveau verschillen. Individueel kan iemand ervaren meer controle te hebben, en een meer pro-actieve houding aan te kunnen nemen. Op organisatorisch niveau draait het meer om netwerken en effectieve bronverwerving en op gemeenschapsniveau kan bijvoorbeeld gedacht worden aan toegankelijke bronnen die ten bate van de gemeenschap ingezet kunnen worden (Zimmerman 2000 in Schmidt 2007: 10).

Het meten van empowerment lijkt op het eerste gezicht onmogelijk, want hoe kun je een ogenschijnlijk ongrijpbaar proces als empowerment concreet meten? Een hulpmiddel is het operationaliseren van het begrip, bijvoorbeeld met behulp van indicatoren. Concreet kan dit door een indicator te onderwerpen aan een analyse. De meest geschikte methode daarvoor lijkt kwantitatief onderzoek, bijvoorbeeld in de vorm van een enquête.

Een mogelijke indicator is 'het vergroten van zelfvertrouwen'. In een enquête onder mensen die een empowerment-proces hebben ondergaan, kunnen zij op een geleidelijke schaal aangeven in hoeverre hun zelfvertrouwen is toegenomen. Met de scores wordt een uitgangspunt gecreëerd dat een onderdeel van het empowerment-proces meetbaar maakt. Dit kwantitatieve onderzoek kan worden gecombineerd met een kwalitatief onderzoek. Dat zijn bijvoorbeeld diepte-interviews met betrokkenen en participerende observatie, ofwel ter plekke kijken naar het gedrag van betrokkenen en dat beschrijven en duiden. (Schmidt 2007: 18-19) Een uitgebreider overzicht van definities, benaderingen en visies op empowerment is ook te vinden in Delahaij (2004).

KUNST, EMANCIPATIE, EMPOWERMENT EN OVERHEIDSBELEID

In de welzijnssector zijn empowermenttrajecten vooral gericht op sociaaleconomisch kwetsbare vrouwen, met name allochtone en/of migrantenvrouwen. Sinds de VN declaratie over de periode 1980 -1990 als het decennium van de vrouw, is er grotere interesse ontstaan voor vrouwenemancipatie en wereldwijd toenemende toepassing van beleid gericht op empowerment van vrouwen. Het Nederlandse emancipatiebeleid richt zich er op de economische zelfstandigheid van alle burgers te versterken, maar de focus ligt op vrouwen vanwege de forse achterstand

Mahmood, Saba.

Feminist Theory, Embodiment, and the Docile Agent: Some Reflections on the Egyptian Islamic Revival in Cultural Anthropology: 16 (2) (p. 202-236).

University of Chicago, American Anthropological Association, 2001.

Maneja, Claire Aster P.

Women, weaving and the web: An analysis of rural Indian women's agency in attaining economic empowerment. Unpublished MA thesis.

Georgetown University, 2002. (www8.georgetown.edu/cct/thesis/ClaireManeja.pdf).

Menon, Suseela.

Empowerment of women and children through performance of Indian classical art form: A case study with special reference to Mohiniyattam of Kerala.

Calicut University, Kerala State, 2011. (www.ssrn.com/abstract=1867831)

Penninx, Kees (2004).

Empowerment van kwetsbare mensen. Welzijnswerk als partner bij zelfstandigheid. (Cahier in de reeks Werken aan maatschappelijke ondersteuning). Instituut voor Zorg en Welzijn/ NIZW, Utrecht.

Pol, Danielle van de.

Vanuit de onmacht: Op zoek naar de praktijk van levenskunst, empowerment en zorgethiek in de Moedercentra Nederland.

Unpublished MA Thesis, Universiteit voor de Humanistiek, 2009.

die zij hebben in het sociaaleconomisch verkeer. In het bijzonder geldt dit voor allochtone vrouwen. Een scala aan maatregelen is genomen om deze vrouwen beter te laten participeren in de Nederlandse samenleving en zo hun kansen op verbetering van hun sociaaleconomische positie te vergroten (Rapport Rijksoverheid 2011) en (Van den Berg 2010: 5).

Dat kunst en cultuur in emancipatieprocessen een belangrijke rol kunnen spelen, wordt ook door de overheid beaamd. Uit een rapport van het Ministerie van OC&W blijkt dat de Nederlandse overheid cultuur (en kunst) van groot belang acht als bindmiddel voor de samenleving. Bovendien hebben cultuur en kunst een positief effect op de economie, doordat creativiteit, een groot cultureel aanbod en innovatie, het vestigingsklimaat van een land of stad verbeteren (Rapport Rijksoverheid 2011: 2).

HET NUT VAN KUNST VOOR EMPOWERMENT

Kunst wordt dikwijls beschreven als de behoefte van de mens om schoonheid, betekenis en beleving die men ervaart om te zetten in een concrete vorm: visueel, taalkundig, theateraal of muzikaal. Emoties die daarbij komen kijken, worden betrokken in het artistieke proces van (re)presentatie, bijvoorbeeld in de vorm van imitatie of een eigen nieuwe creatie. In de literatuur wordt algemeen aangenomen dat kunst bij het leven hoort en een aantal universele waarden vertegenwoordigt. Hickman haalt in zijn boek 'Why we make art and why it is taught' de filosoof Duton aan. Die stelt dat kunstbeoefening een biologische aanleg en oorsprong zou hebben die terug gaat tot in de prehistorie (Hickman 2010: 136-141). De noodzaak voor mensen om kunst te maken is niet eenduidig en meningen hierover verschillen. Maar aangenomen wordt dat vanuit biologisch en cultureel standpunt gezien kunst een essentiële waarde heeft voor de mens, omdat kunst over menselijke ervaringen, waarden

en emoties gaat die universeel zijn en waarin iedereen zich kan herkennen (Hickman 2010: 141).

Ook in de kunst- en cultuursector is er belangstelling voor empowerment. Met name de vraag hoe kunst en cultuur ingezet kunnen worden in een empowerment-proces krijgt aandacht. In studies naar kunst- en cultuureducatie wordt dikwijls benadrukt hoe kunst en creativiteit in de innerlijke aard en natuur van de mens liggen. Creatieve en artistieke uitingen helpen de mens om verbeelding en fantasie vorm te geven, emoties te uiten en inzichten te vergaren. Bovendien worden psychosociale vaardigheden erdoor versterkt. Ook collectief creatief zijn, 'community art', zou gemeenschapszin vergroten. (Trienekens en Van Miltenburg 2009: 27).

KUNST EN EMPOWERMENT

Zowel kunst als empowerment zijn complexe begrippen: moeilijk definieerbaar, meetbaar en ongrijpbaar. Desondanks zijn er diverse wetenschappelijke onderzoeken die aantonen dat kunst een belangrijke rol kan spelen in de empowerment van bepaalde groepen. Het empowerment-effect van kunstprojecten is moeilijk te meten, maar bijna altijd wel impliciet aanwezig. Dit maakt de effectiviteit en het nut van deze projecten niet minder waardevol. In deze publicatie is een aantal 'good practices' verzameld van kunstprojecten gericht op empowerment van vrouwen. Het verhaal van Vanessa Veldhuis laat zien dat kunst een positief effect heeft op bestrijding van depressies, lichamelijke klachten, het zelfvertrouwen- en bewustzijn versterkt en het nemen van initiatief bevordert. Het relaas van Violeta Meta laat zien dat kunst een essentiële rol kan spelen bij het vergroten van gemeenschapszin.

Op basis van deze literatuurverkenning zijn er concrete casestudies naar voren gekomen waarin nadrukkelijk beschreven wordt hoe kunst ingezet

kan worden als empowerment-tool. Deze casestudies komen uit Nederland en daarbuiten. Trienekens en Van Miltenburg stellen in de publicatie 'De Zingende Stad' dat het begrip empowerment ten grondslag ligt aan de huidige 'beleidsmatige roep om actief burgerschap'. In alle gevallen draait het om groepen of personen in achterstandsposities. Actief bezig zijn met kunst geeft deze mensen zelfvertrouwen, zodat ze tegelijk met het aanleren van een bepaalde kunstvorm meer kracht krijgen om het heft in eigen handen te nemen. Door het leren van nieuwe vaardigheden en het uitbouwen van bepaalde competenties kan een individu meer controle over zijn eigen leven verkrijgen en meer invloed uitoefenen op zijn leefomgeving. Hierdoor wordt het gevoel van eigenwaarde versterkt, een positief zelfbeeld gecreëerd, het sociaal netwerk verbreed en meer langdurige sociale relaties aangegaan buiten de eigen leefwereld om. De slachtofferrol vervalt daarmee (Trienekens en Van Miltenburg 2009: 46-47).

CASESTUDIES: KUNST, SPORT EN EMPOWERMENT

Niet alleen kunst- en cultuuruitingen kunnen een rol spelen in empowerment. Een recent onderzoek van Jasmijn Rana toont aan hoe sport, kickboxen in dit geval, een empowerende werking heeft op Nederlands-Marokkaanse meiden (Rana 2011). Ook het rapport van Mama Cash 'She is into sports: how sports promote gender-equity worldwide' (2007) laat zien hoe sport op verschillende manieren en op verschillende niveaus wereldwijd bijdraagt aan een verbeterde sociaal-maatschappelijke, politieke en economische positie van vrouwen. Mama Cash's rapportage laat zien dat sport een effectieve empowerment-tool is: sport brengt vrouwen bijeen, het maakt ze fysiek en geestelijk sterker, via sport worden gevoeligen en controversiële (taboe-) onderwerpen getackeld en het vergroot het

bewustzijn rondom vrouwenrechten en genderkwesties (Van Beek 2007: 17). Een casestudie in India naar de rol van een klassieke Indiase dans Mohiniyattam laat zien dat het aanleren en performen van deze dans door de deelnemers als positief ervaren werd. Het leren van de dans gaf aan de jeugd een kwalitatieve verandering in hun leven, waardoor hun zelfvertrouwen enorm toenam en persoonlijkheid positief werd beïnvloed. (Menon 2011: 2). Ook concludeert ze dat voor de groep oudere dames het leren van de dans een helend effect had op bepaalde fysieke klachten, zoals hoge bloeddruk en depressies. Bovendien constateert ze dat het leren van deze kunstvorm een positief effect had op geheugen, intelligentie en emotionele toestand. Kortom, zowel op emotioneel, cognitief, sociaal, en medisch gebied had het leren en uitvoeren van deze dans positieve effecten op de deelnemers (idem).

Hughes beschrijft in haar studie naar Mexicaanse pottenbaksters hoe door het leren pottenbakken deze groep Mexicaanse vrouwen empowerd raakte. Zij mat dit af aan hun toegenomen vaardigheden in het maken van pottery, het creëren van een eigen stijl en daarvoor ook erkend worden op kunstzinnig, artistiek niveau en in marktwaarde.

De empowerment was ook af te meten aan de toegenomen controle van de vrouwen over het productieproces en op het marketingproces van haar pottenbaksels: hun inkomen, en de mate waarin hun rol binnen het huishouden en rol als besluitnemer over het besteden van het huishoudgeld veranderde. Daar waar Menons studie vooral de psychologische kant van empowerment laat zien, toont Hughes aan hoe het pottenbakken een breed scala aan handvatten voor empowerment biedt.

Rana, Jasmijn.
Chicks, kicks and glory.
Nederlands-Marokkaanse meiden die kickboxen.
Forum, Utrecht, 2011.

Royers, Theo, e.a.
Empowerment. Eigenmachtig worden in de hulpverlening.
Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn, Utrecht, 1998.

Schmidt, Melanie (ea)
Empowerment in het referentiekader gezondheidsbevordering: Een uitwerking van het begrip empowerment in relatie tot health literacy, in het kader van het pilot project Referentiekader Gezondheidsbevordering.
Academisch Medisch Centrum Amsterdam en Universiteit van Amsterdam, NIGZ, 2007.

Strandberg, Nina.
Conceptualising Empowerment as a Transformative Strategy for Poverty Eradication and the Implications for Measuring Progress.
Paper voor Expert Group Meeting on Empowerment of women throughout the life cycle as a transformative strategy for poverty eradication, 26 – 29 November 2001, New Delhi, India by United Nations Division for the Advancement of Women (DAW) 2001. (www.un.org/womenwatch/daw/csw/empower/documents/Strandberg-EP6.pdf).

Trienekens, Sandra en Van Miltenburg, Lisa (Praktijk- en onderzoekscentrum De Karthuizer / Lectoraat Burgerschap en Culturele Dynamiek).
De Zingende Stad: Sociale en culturele effecten van een kunstproject.
Hogeschool van Amsterdam, Domein Maatschappij en Recht, 2009.

Trienekens, Sandra en Pruijser, Marita. Praktijk- en onderzoekscentrum (De Karthuizer / Lectoraat Burgerschap en Culturele Dynamiek).
Sociale effecten van Music Matters.
Hogeschool van Amsterdam, Domein Maatschappij en Recht, Amsterdam, 2010.

Yépez del Castillo, Isabel, Charlier, Sophie en Grenade, Sophie. Onderzoek naar 'gender en ontwikkeling' voor een passend ontwikkelingsbeleid.
Commissie Vrouwen en Ontwikkelig, Brussel, 2009.

NOTA'S EN BELEIDSSTUKKEN

Nota Rijksoverheid.
Hoofdlijnen emancipatiebeleid 2011-2015.
Kamerstuk: Kamerbrief, 08-04-2011, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. (www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/vrouwenemancipatie/vraag-en-antwoord/wat-doet-de-overheid-om-emancipatie-te-bevorderen.html)

Rapport Rijksoverheid.
Meer dan kwaliteit: een nieuwe visie op cultuurbeleid.
Ministerie van van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 2011. (www.rijksoverheid.nl/bestanden/documenten-en-publicaties/notas/2011/06/10/meer-dan-kwaliteit-ee-nieuwe-visie-op-cultuurbeleid/bijl-a-nieuwe-visie-cultuurbeleid.pdf).

EMPOWERMENT IN DE KUNST

Proces en eindproduct

Verhalen die inspireren, ontroeren, treffen: dat zijn de verhalen en ervaringen van de vrouwen die hier aan het woord zijn gekomen. Maaksters van kunstprojecten en deelnemers daaraan zijn niet meer dezelfde personen gebleken als voordat ze eraan begonnen. Ze zijn veranderd, zo blijkt uit hun ervaringen; wat die verandering inhield en welke activiteit of benadering daartoe bijdroeg, daarvan doet Kunstfactor met deze publicatie verslag.

De basis waarop we in dit slothoofdstuk specifieke kenmerken en aandachtspunten voor kunstprojecten met vrouwen formuleren, ligt in de voorgaande twee hoofdstukken: de inventarisatie van projecten en verhalen van vrouwen over hun kunstprojecten en het literatuuronderzoek naar empowerment.

Doel van deze publicatie is te inventariseren en onderzoeken wat de waarde van kunst voor empowerment van vrouwen in sociaaleconomisch kwetsbare posities is. Daarvoor heeft Kunstfactor professionele en ervaren maaksters van kunstprojecten uitgenodigd om tijdens een rondetafelgesprek ervaringen uit te wisselen. Daarna zijn diepte-interviews met hen gehouden. Vervolgens hebben de maaksters gesprekken met deelnemers aan hun projecten gehouden over de effecten van hun deelname.

DE MAAKSTERS

Een belangrijke conclusie op basis van de gesprekken met de maaksters van de projecten is dat ze allemaal iets gemeen hebben: ze zijn professionals of ervaringsdeskundigen in de kunst die

meer met die kunst willen doen dan het maken van de kunst op zich. Ze delen een passie, namelijk hoe die kunst levens kan verrijken, versterken en zelfs kan veranderen.

Wat doen zij dan wat kennelijk zoveel verandering teweegbrengt? Zingen, muziek maken, beeldend werken, vertellen als uitvoerende kunst, toneel spelen: allemaal tools die de meeste maaksters vanuit hun vakgebied hebben ingezet. Deze kunstvormen zijn soms het eindproduct, en tegelijkertijd ook een instrument dat de deelnemers en hun ervaringen centraal stelt.

Aan hun verhalen is te merken hoe vanzelfsprekend de maaksters de deelnemers vanuit respect benaderen. Dit kan ook niet anders; de vrouwen zouden anders nooit hun vertrouwen geven tijdens het werken aan een productie. Het is mogelijk dat de maaksters dankzij hun eigen empowerment-processen tot deze benadering van de vrouwen zijn gekomen. Ze herkennen veel van hun eigen leven in dat van de vrouwen die zij willen faciliteren om hun eigen kracht en mogelijkheden te ontdekken en te gebruiken.

Wat doen ze dan waardoor vrouwen zich tijdens de activiteit of daarna 'empowerd', ofwel versterkt in hun kracht voelen? Welke processen zetten ze in gang? In ieder geval nemen ze de vrouwen serieus en laten hen in hun waarde; het gaat om hun ontwikkeling en proces. Zo hebben de vrouwen van het wereldkoor de bedoeling "... in een prettige sfeer en met een veilig gevoel, heerlijk uitdagende volksmuziek

uit de hele wereld te zingen," aldus hun website. Maar, ze willen ook gezellig samen zijn, verhalen horen en elkaar beter leren kennen. En uiteindelijk, misschien wel elkaar zo ver krijgen dat ze ook in de rest van de samenleving stappen zetten om meer te participeren: vrijwilligerswerk doen, een opleiding volgen of een baan zoeken.

En welke instrumenten of handvatten hebben de maaksters ingezet om deelnemers hierin te stimuleren? Onderling delen, luisteren, een respectvolle benadering, aanpassen aan het tempo en proces van de vrouwen zelf en niet veroordelen van hun keuzen en situatie: deze instrumenten springen tussen de regels door naar boven. Het gaat om het creëren van een setting waarin empowermentprocessen bij de vrouwen hun gang kunnen gaan.

EMPOWERMENTBEGRIJP

We hebben hiernaast onderzoek laten doen naar het begrip 'empowerment'. Naast de definitie van het begrip stelden wij de vraag hoe gemeten kan worden dat mensen 'empowered' raken door kunst. De belangrijkste conclusie van dat onderzoek is dat empowerment zowel een proces is dat mensen versterkt, als een eindproduct in de vorm van meer zelfvertrouwen en handelingsgerichte vaardigheden.

Maar, hoe meet je dat en maak je dit 'hard'? Een manier is het maken van vragenlijsten die de vrouwen vragen naar de mate van hun ontwikkeling in zelfvertrouwen, ondernemerszin, stappen zetten en in beweging komen. Door voor en na een activiteit dezelfde schaalvragen te stellen en deze te laten scoren door de vrouwen, ontstaat een cijfermatig beeld van de ontwikkeling die de vrouwen bij zichzelf ervaren.

Daarnaast kunnen maaksters door interviews met deelnemers aan een activiteit vooraf en na afloop daarvan het ontwikkelproces bij de vrouwen in woorden vatten. Een mix van kwantitatief en kwalitatief meten dus. Deze werkwijze geeft programma- en beleidsmakers die deze activiteiten faciliteren, een handvat voor het meten van het effect. En bovendien geeft het de maaksters een instrument in handen om de resultaten van hun inspanningen inzichtelijk te maken.

Want een ding moge duidelijk zijn: het meten van empowerment is net zo moeilijk als het meten van het effect van kunst op het welbevinden van mensen. Gazzah haalt niet voor niets uit de literatuur hierover aan: "empowerment is net als obscuriteit: omschrijven kunnen we het niet, maar we herkennen het zodra we het zien".

DE DEELNEEMSTERS

De verbinding tussen de activiteiten van de maaksters, de literatuur over empowerment en de deelnemers wordt duidelijk wanneer de deelnemers zelf aan het woord komen. Deze korte interviews zijn exemplarisch voor het kwalitatieve effect van kunst op de empowerment van de deelnemers. Het mooie ervan is dat het voor iedere deelnemer weer net in andere aspecten ligt: wordt de ene deelnemer sterker van het samen zingen, de ander vindt haar kracht in het zelf mee-creëren van een wandtapijt. Merkt de ene deelnemer dat ze zich door het project weer midden in de samenleving voelt staan, de ander ontwikkelt zoveel zelfvertrouwen dat ze zelfstandig ondernemer wordt. Ook in het literatuuronderzoek zien we de verschillende niveaus van empowerment terug die de deelnemers ervaren. Mentale veranderingen zoals meer verantwoordelijkheid en initiatief durven nemen, het vergroten van de handelingsbekwaamheid, vermindering van depressieve gevoelens en kunnen loslaten van traumatische ervaringen, als ook het fysiek gezonder worden, komen in de verhalen van de deelnemers naar voren.

Empowerment als proces en als eindproduct. Deze conclusie verheldert dat het weinig zinvol is om een strikt onderscheid te willen hanteren tussen kunst als doel en kunst als middel: er is kunst en daarmee punt. Dat staat centraal, of het nu als effect heeft dat mensen door de kunst meer gaan participeren, of de kunst an sich beleven, dat doet er voor de kunstmaker en kunstdeelnemer eigenlijk niet toe. Voor de waarde van kunst voor de empowerment van vrouwen is dit een mooi besef: maaksters met passie voor hun kunst en respect voor hun doelgroep zijn de draagsters van dit uitgangspunt.

WAT BETEKENT DIT CONCREET VOOR PRAKTIJK EN BELEID?

Met deze publicatie geven we maaksters woorden voor hun vaak impliciete,

onbenoemde en onbewuste passie. Wat hen motiveert en hoe ze hun expertise inzetten voor deze doelgroep gaat verder dan instrumentele tips en trucs. Omdat zij het vanzelfsprekend vinden, is het beschrijven van het proces voordat het daadwerkelijke eindproduct er ligt een opgave die zij vaak niet eenvoudig vinden.

De opdracht voor beleidsmakers en beslissers die met deze activiteiten in aanraking komen, ligt vooral in het luisteren, zien en weten. Luisteren naar wat de maaksters tussen neus en lippen door vertellen, zien dat er een proces nodig is voordat er een duidelijke output van een activiteit kan liggen, en weten dat er een rode draad loopt tussen proces en eindproduct. Dat vereist kennis, sensitiviteit en ... ja ook passie voor kunstprojecten van deze aard.

BRONNEN TER INSPIRATIE

- **Krachtige vrouwen in de wijk.** Portretten van vrouwen over hoe zij bijdragen aan de leefbaarheid in hun eigen woonomgeving. (2010, Utrecht: MOVISIE)
- **Krachtenbundel Duizend en een kracht.** Een set van vier handreikingen over maatschappelijke participatie van allochtone vrouwen. (2009, Utrecht: MOVISIE)
- Doggen, R. **Kleurrijke vrouwen over de drempel.** Wervingsmethoden van projecten gericht op maatschappelijke participatie van allochtone vrouwen. (2003, Den Haag: StimulansSZ en NIZW)
- Zwart, M. **Over Vechters.** Over mensen die iets hebben meegemaakt, maar toch de kracht vinden om door te gaan. (2011, Utrecht: CAL XL, POMICA)
- Willemse, M. **Methodebeschrijving Wijktheater.** Databank Effectieve sociale interventies. (2011, Utrecht: MOVISIE)
- Bours, J. Hautvast, M. **Community Theatre Methodiek, een praktische handleiding.** (2006, Utrecht: Stut Theater)
- **De kracht van cultuur, effectieve cultuurimpulsen in de wijk.** (2011, Den Haag: Stichting Cultuurimpuls en Nicis)

BETROKKEN ORGANISATIES

- Wereldwijven** – www.wereldwijven.info
- Zeeuwse Wereldvrouwen** – www.zeeuwwereldvrouwen.nl
- Verhalensalon** – www.zieraad.wordpress.com
- Stut Theater** – www.stut.nl
- Zina Platform** – www.zinaplatform.nl
- Vvflex** – www.vvflex.nl
- Wereld Vrouwen Zingen Samen** – www.wereldvrouwenzingsamen.nl
- Women Inc.** – www.womeninc.nl
- Pakhuis de Zwijger** – www.dezwijger.nl
- E-quality, kennisinstituut voor emancipatie, gezin en diversiteit** – www.e-quality.nl
- Duizend en een kracht, vrouwen en vrijwillige inzet. Programma voor activering en participatie van allochtone vrouwen** – www.duizendeneenkracht.nl
- MOVISIE** – www.movisie.nl
- Kunstfactor** – www.kunstfactor.nl

Colofon

Kunstkracht. Stem, beeld en verhaal van vrouwen is een uitgave van Kunstfactor, sectorinstituut amateurkunst in samenwerking met MOVISIE, kennis en advies voor maatschappelijke ontwikkeling.

TEKST

- **Sandra Jongenelen** (sandrjongenelen.nl): interviews met Tri Anda Yuliasty, Jolanda Branderhorst, Yvette Kopijn, Elly Ludenhoff, Violeta Meta, Dona Risa, Vanessa Veldhuis
- **Dr. Miriam Gazzah** (miriamgazzah.nl): 'Empowerment in de kunst: proces en eindproduct'
- **Tri Anda Yuliasty:** interview met Sucdi
- **Jolanda Branderhorst:** interview met Saida Azaoui
- **Yvette Kopijn:** interview met Akram Beiramvand
- **Elly Ludenhoff:** interview met Malika Mahdaoui
- **Violeta Meta:** interview met Akram Kashani
- **Donna Risa en Margreet Zwart:** interview met Zarghuna Safi
- **Vanessa Veldhuis:** interview met Sarah Ririhena

REDACTIE

- Amalia Deekman,
- Hanny Spierenburg,
- Nicole Stellingwerf (Kunstfactor)
- Mirjam Andries (MOVISIE)

EINDREDACTIE

Ellis Buis (Kunstfactor)

BEELD

Met dank aan:

- Ladiesjam
- Stichting VWFLEX (Verscheidenheid, Veelzijdigheid en Flexibiliteit in arts, cultures & people),
- Theater Stut

- Wereld Vrouwen Zingen Samen
- Wereldwijven
- Zeeuwse Wereldvrouwen
- Stichting Zieraad
- ZinaPlatform

ONTWERP EN OPMAAK

Jacqueline Heijmerink, (heijmerinkontwerp.nl)

DRUK

robstolk ®

© Kunstfactor Utrecht, oktober 2011

Dit is een uitgave van Kunstfactor, sectorinstituut amateurkunst. De teksten in deze uitgave dienen ter inspiratie en mogen worden verveelvoudigd, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, hiervoor is geen voorafgaande schriftelijke toestemming nodig. Vermeld wel even de bron.

OPLAGE

750 ex

Presentatie van deze publicatie vond plaats op 4 november 2011 tijdens de conferentie Stem, beeld en verhaal van vrouwen, georganiseerd door Kunstfactor in samenwerking met MOVISIE.

PDF te downloaden van de website van Kunstfactor: www.kunstfactor.nl

Het gebruik van de titel Kunstkracht heeft de toestemming van Stichting Kunstkracht te Rotterdam.